

GERGELY JENŐ

Az erdélyi görög katolikus román egyház

A történelmi Magyarország és történeti-földrajzi értelemben véve a Kárpát-medence Európában egyedülálló változatosságot mutat népeinek anyanyelvét és vallását tekintve. A lakosság nemcsak soknemzetiségű, hanem vegyes felekezetű is volt. Az egyes népek nemzetté válásában, különösen a kisebbségi helyzetben, kiemelkedően fontos szerepet töltött be a *nemzeti egyház*, mint a nemzeti nyelv, a nemzeti tudat és kultúra, a *nemzeti identitás* formálódásának elsődleges fóruma, kerete és közössége. Így amikor az impériumváltások zajlanak - akár 1918-1920, akár 1938-1941 között -, bár „tisztá” nemzeti államok nem keletkeznek, az új soknemzetiségű „utódállamokban” karakterisztikus nemzeti egyházak segítik továbbra is a nemzeti egység erősítését, a nemzeti tudat fokozását. Így az egységes nemzetállam kialakításának is főként ezek lesznek hatékony eszközei: az egy állam, egy nemzet, egy felekezet (egyház) koncepció megvalósításában.

Magyarországon 1918 előtt a *román nemzetiségű* lakosság szinte kizárólag két egyházhoz tartozott: a görögkeleti vagy ortodox román egyházhoz és a román görög katolikus egyházhoz. Mindkettő nemzeti egyházzá vált, de míg az ortodox egyébként is a határokon kívüli centrumok (Bukarest) felé orientálódott, addig az erdélyi román görög katolikus egyház a magyarországi katolikus egyház egészén belül képviselt markáns nemzeti törekvéseket és egy elkülönülő román görög katolikus tudatot. Trianonnal ezek az egyházak teljes egészükben Romániához kerültek, tehát a magyar keresztény egyházaktól való elszakadásuk nem járt bonyodalmakkal, az egyházmegyék határait esetükben nem szelték az új államhatárok. Érthető módon a román állam alattvalóiként tovább erősödött ezen rítusok nemzeti jellege. Talán a görög katolikusok esetében még fokozottabban, mint az ortodoxnál, hiszen nekik mintegy bizonyítani is kellett, hogy ők is olyan jó román hazafiak, mint az ősi hiten maradtak.

A második bécsi döntés nyomán bekövetkezett újabb határmódosulás az erdélyi románságnak elsősorban a görög katolikus részét érintette. Hiszen az unitusok többsége a Partiumban és Észak-Erdélyben élt, míg az ortodoxok többsége Dél-Erdélyben és a Bánátban lakott. (Ortodox püspökség nem is került át 1940-ben Magyarországra, míg a görög katolikus román püspökségeknek a fele ismét magyar fennhatóság alá került.)

Amint a román görög katolikus egyház már 1918 előtt is igyekezett önállósítani magát a magyar egyháztól, úgy érthető módon 1940-től a magyar katolikus egyház vezetése - maga mögött tudva a kormányzat támogatását, sőt sürgetését - az erdélyi román görög katolikus egyház visszatagolódását kívánta a magyar egyházba. Ezzel a területi változások egyházi legitimálását is megkísérelték. Ezzel szemben a tornán görög katolikus főpapság a felekezet régi kiváltságaira és különállására hivatkozva igyekezett megőrizni különállását, és az egyházukat az átkerült román nemzetiségű híveik mentsváraként és érdekeinek védelmezőjeként megőrizni.

Ahhoz, hogy világos legyen a vita mibenléte és háttere, célszerűnek látszik, hogy röviden áttekintsük a magyarországi és erdélyi románság vallási állapotának alakulását, egyházaik szerveződését.

1. Az unió

A görög katolikus vagy unitus felekezet keletkezésének előzményei a Basel-Ferrara-Firenzei XVII. Egyetemes Zsinatig (1431-1445) nyúlnak vissza. Mint ismeretes, a mohamedán török hódítással szemben a latin kereszténységnek támaszt kereső bizánci császár és a konstantinápolyi pátriárka unióra léptek Rómával. Az 1439-ben elfogadott elvek szerint

a keletiek elismerik a római pápa főségét, a primátust; a Filioque-tant, vagyis hogy a Szentlélek a Fiútól származik; a tisztítóhely létét; valamint azt, hogy az ostya és a kovászos kenyér egyaránt érvényes anyaga az Oltáriszentségnek. Ezzel szemben a keletiek változatlanul megtartják szertartásukat (rítusukat), tehát a görög és az ószláv liturgikus nyelvet; papjaikra nem érvényes a cölibátus, tehát nősülhetnek, viszont püspök csak nőtlen lehet, általában szerzetespapból. Papjaik elnyerik mindazokat a jogokat és kiváltságokat, amiket az adott országban a latin szertartású római katolikusok élveznek.

A katolikus Habsburg-uralkodók a 17. század elejétől kezdve, az ellenreformáció sikereinek idején és részint annak hatására, hatalmi-politikai eszközökkel is igyekeztek előmozdítani az uniót. Róma számára távlatilag nyilván az „eretnység” felszámolása, az egyház pápai főhatalom alatti egységének a helyreállítása volt a cél. A hatalom szempontjából pedig a keleti és déli irányú terjeszkedést is szolgálta a rekatolizálás. A keleti egyházak történetében a fordulópontot az úgynevezett breszti unió (1596) jelentette, amelynek nyomán az ukránok és a ruszinok nagy része elszakadt az orosz ortodox (pravoszláv) egyháztól (nagy részük ekkor lengyel fennhatóság alatt élt). Ami Magyarországot és Erdélyt illeti, az uniós folyamat eredményeként a 18. századra a ruszinok egésze, az erdélyi románság mintegy harmada és a szerbek egy töredéke egyesült Rómával. Ők lettek az úgynevezett *görög katolikusok* vagy *unitusok* (katolikus szóhasználattal: a görög szertartású római katolikusok). A 13. századtól Erdélybe bevándorló *románok* felekezetiileg a *görögkeleti* (bizánci vagy ortodox) keresztény egyházhoz tartoztak. A román ortodox lakosság a fejedelemség idején az *időlegesen megtúrt felekezet* státusát kapta. A román ortodox lakosság rekatolizálása a fejedelemség függetlenségének megszűnése és a Habsburg-uralom alá kerülése nyomán kezdődött meg. Ennek szervezői, agitátorai, a térítők éppúgy a jezsuiták voltak, mint az ellenreformáció idején. Nagy vonzerőt jelentett, hogy a jezsuiták a román ortodox papoknak unió esetén a római katolikus lelkészekkel azonos jogokat és kiváltságokat ígértek. Így a politikai-nemzetiségi egyenlősítés helyett a vallási egyenjogúság kínálta a románok számára a nemzetiségi jogok elérését is.

A gyulafehérvári román ortodox érsek 1697-ben „kis zsinatot” tartott Gyulafehérvárott, ahol egy jezsuita páter közreműködésével elhatározták az uniót. Ennek megerősítésére 1698-ban újabb értekezlet ült össze Gyulafehérvárott, ahol a római egyházzal való egyesülés előfeltételül szabták, hogy a keleti egyház rítusát megtarthassák, a Julián-naptárt használhassák és maguk válasszák püspöküket. I. Lipót király 1699-ben hozzájárult az unióhoz. Ennek nyomán 1700. szeptember 4-15-e között ült össze Gyulafehérvárott a románok „nagy zsinata”, amelyre valamennyi esperesüket, papjukat és a nemesi állású román polgárokat meghívták. Az unió mellett érvelők annak anyagi és politikai előnyeit hangsúlyozták, mint a románság felemelkedésének egyetlen lehetőségét. Az uniós okmány kimondta: „Mi alulírottak... Istentől kapott sugalmazott buzdításra, saját szabad akaratunkból uniót kötünk a római katolikus egyházzal, és ezáltal a római katolikus anyaszentegyház tagjainak valljuk magunkat, elfogadva vallván és híven mindazt, amit elfogad, vall és hisz a római katolikus egyház, különösen azt a négy pontot, amelyek eddig elválasztottak bennünket... Amidőn ezeket elfogadjuk, azt akarjuk, hogy a jövőben mi is, mint a római katolikus egyház tagjai, azokkal a jogokkal és kiváltságokkal ruháztassunk fel, amelyeket a római katolikus anyaszentegyház klérusa élvez.” Az uniós okmányt a román papság (2270 pap) nevében Atanasz gyulafehérvári metropolita, továbbá a jelenlévő 54 esperes és 1563 pap írta alá. Formálisan tehát a metropolita az egész erdélyi román ortodoxia nevében lépett unióra. 1701-ben a király Atanasie-t kinevezte az erdélyi görög katolikus románok püspökének, és még ugyanebben az évben Gyulafehérvárott beiktatták, Róma pedig (a Hitterjesztés Kongregációja) az uniót megerősítette, és engedélyezte a bizánci rítus használatát. (A liturgia nyelve ekkor még az ógörög volt, és csak később lett a román.)

Az első önálló román görög katolikus egyházmegye felállítására 1721-ben került sor. *A Ratione congruit* kezdetű bullával XIII. Ince pápa - III. Károly király javaslatára - az Erdélyben élő egyesült oláhok, rutének, rácok, görögök számára Fogaras székhellyel új egyházmegyét alapított. Javadalmazására a király a szamosújvári és alsószombatfalvi kincstári uradalmakat adományozta. (Az erdélyi püspök kimondottan szorgalmazta, hogy a görög katolikus püspökség ne az ő székhelyén, tehát ne Gyulafehérvárott legyen.) Fogaras azonban az új egyházmegye szélén feküdt, ezért új központot kerestek. A Szentszék engedélyével a fogarasi püspökség székhelyét 1738-ban Balázs-falvára tették át (elnevezése azonban maradt). A fogarasi görög katolikus püspökség az esztergomi érseki tartományba tagolódott, tehát az esztergomi érsek volt a metropolitája.

A Partiumban a török kiűzése után kezdődött meg az egyház újjászervezése. Nagyvárad 1692-es felszabadulása után helyreállították a váradi püspökséget. Területén a jezsuiták működése nyomán az ortodox románok jelentős részét unióra bírták; a 18. század közepén 94 unitus parókia létezett. Mária Terézia királynő a hatalmas méretű középkori katolikus egyházmegyék megosztásával 1777-ben új püspökségeket szervezett. Ennek keretében került sor 1777. június 16-án az *Indefessum* kezdetű pápai bullával a nagyváradai görög katolikus egyházmegye felállítására. Az egyházmegyében az unitusok többsége román, kisebbsége magyar anyanyelvű hívó volt. A nagyváradai görög katolikus püspökséget szintén az esztergomi érseki tartományba osztották be. (Nagyváradon működött a latin szertartású római katolikus püspökség is.) A nagyváradai görög katolikus püspökség gazdag javadalmat kapott; a latin szertartású püspökségtől a király átadta neki a mintegy 140 000 katasztrális holdas belényesi uradalmat.

2. Az ortodoxia újjászerveződése

A románok gyulafehérvári uniója után úgy tűnt, hogy megszűnik az *ortodox román egyház*. Az ortodox vallás Erdélyben még a megtúrt jelleget sem kapta meg, tehát üldözöttnek számított. Az újjászervezési kísérletek a Bánátból, a szerb ortodox egyház támogatásával kezdődtek. 1744 után az erdélyi románok jelentős része visszatért az ortodoxiához, és számuk egyre gyarapodott. Megnyerésük érdekében Mária Terézia 1758-ban *túrt felekezetnek* minősítette őket Erdélyben, 1761-ben pedig felállította számukra a brassói egyházmegyét, amelynek püspöke 1784-től Nagyszebenbe költözött. A nagyszebeni román ortodox püspökség a karlócai szerb metropolita alá tartozott. A magyar országgyűlés 1791-ben (1791:27. törvénycikk) a szerbekkel együtt Magyarországon bevett felekezetnek ismerte el a román ortodoxokat is, de a románokat a karlócai ortodox metropolia (egyháztartomány) alá rendelte. Erdélyben azonban 1848-ig az ortodox felekezet továbbra is csak túrt vallás maradt, az egyenlősítést csak az 1848-as törvények és az anyaországgal való egyesülés hozta meg számukra.

Az abszolutizmus éveiben - nem utolsó sorban 1848-as magatartásuk jutalmazására - I. Ferenc József felállította az önálló román ortodox metropóliát. 1864-ben a románok kiváltak a szerb egyházszervezetből. Ferenc József 1865-ben érseki rangra emelte a nagyszebeni püspökséget. Az így felállított nagyszebeni görögkeleti érsekség alá rendelte a legősibb gyulafehérvári román ortodox püspökség mellett az aradi és karánsebesi - korábban a karlócai metropolia alá tartozó görögkeleti román püspökségeket. Az 1864. évi változásokat a kiegyezés után a magyar országgyűlés az 1861:9. törvénycikkével jóváhagyta. 1868-ban ennek alapján a görögkeleti románok nagyszebeni gyűlése kidolgozta autonómiaszervezetüket, amit a király 1869-ben jóváhagyott. Ezáltal egyházi és iskolai ügyeiket az egyháziakból és világiakból álló kongresszusaik és tanácsaik útján maguk intézték. Az erdélyi román ortodox egyház kimondottan nemzeti egyházzá vált.

3. A román görög katolikus érsekség megszervezése

Az önálló erdélyi román görög katolikus metropólia megszervezésére is az abszolutizmus éveiben került sor. Nem is titkolták a mögöttes politikai szándékot, hogy ezáltal jutalmazták a románok magyarelles fegyveres fellépését az 1848-49-es szabadságharc idején. Az is kétségtelen viszont, hogy a hierarchia kiépítése elkerülhetetlen volt, hiszen a fogarasi püspökséghez 1357 parókia tartozott, amelyeket aligha lehetett egy központból kormányozni.

L. Ferenc József 1850 decemberében elfogadta azt a javaslatot, hogy a fogarasi püspökséget emeljék érseki rangra, és ugyanakkor Szamosújvár és Lúgos székhellyel két új román görög katolikus püspökséget alakítsanak. A metropolita tehát a fogarasi érsek lett, és az egyháztartományba sorolták a nagyváradit, a szamosújvárit és a lugosi görög katolikus püspökségeket. IX. Pius pápa ennek megerősítése előtt azonban azt kívánta, hogy az esztergomi érsek adjon nyilatkozatot, hogy a románok feletti metropolitai joghatóságáról lemond. (Ugyanis a fogarasi püspökséget felállításakor az esztergomi érseki tartományba sorolták. A lemondást tehát az érseki jogon gyakorolt fennhatóságról kívánta Róma, és nem volt szó a primási jogköréről.) Miután a pápa a kívánt nyilatkozatot megkapta, 1853. november 26-án kiadott *Ecclesiam Christi* bullájával kanonizálta a román érsekséget. Az új érsekséget Gyulafehérvár-fogarasi érsekségnek nevezték, amelyben a „gyulafehérvári” utalás volt az eredeti ortodox metropóliára. (Az érsek székhelye Balázsfalván maradt.)

I. Ferenc József 1850-ben mint főkegyúr felállította a lugosi görög katolikus egyházmegyét, és a pápa 1853-ban kiadta az ezt megerősítő alapító bulláját. A püspökség székhelye Lugos lett. Az új egyházmegyébe 113 parókia került 50 000 hívővel. Joghatósága a nagyrészt román többségű dél-erdélyi vármegyékre terjedt ki. Ugyanakkor került sor a szamosújvári görög katolikus román egyházmegye felállítására is. (Székhelye ekkor Szamosújvár, később Kolozsvár lett, és elnevezése is Kolozsvár-szamosújvári püspökségre módosul.) A szamosújvári püspökséghez 634 parókia tartozott 410 000 hívővel, tehát jóval nagyobb volt, mint a lugosi.

Az abszolutizmus idején létrehozott román görög katolikus hierarchia törvényes elismerését az 1868:39. törvénycikk mondta ki. Az első görög katolikus román tartományi zsinat ünnepélyesen kinyilvánította, hogy az érseki tartomány független minden más egyházi provincia joghatóságától, és közvetlenül az Apostoli Szentszéknek van alárendelve. Későbbi zsinatokon ezt a függetlenséget tovább precizították. 1900-ban újra kimondták, hogy az alapító bulla a metropóliát valamennyi egyházközséggel és összes híveivel együtt kiemelte az esztergomi érsek joghatósága alól, és közvetlenül az Apostoli Szentszéknek rendelte alá. Ennek megfelelően a metropólia felett a saját tartományi zsinaton kívül csak a Római Szentszék gyakorolhat joghatóságot. Ugyanakkor kifejezésre juttatták együttműködési készségüket a magyarországi latin szertartású katolikus egyházzal. A zsinati határozatokat a Szentszék jóváhagyta. (Mint a későbbiekben kitűnik, ennek értelmezése körül volt a nézeteltérés.)

4. A hajdúdorogi püspökség felállítása

A magyarországi unitus egyház a 19. század végén három nemzeti egyházra oszlott: a ruszinra, a románra és a szerbre. A ruszinok és a szerbek liturgikus nyelvként az ószlávot, a románok ekkor már a román nyelvűt használták. Ugyanakkor a magyar nemzetiségű görög katolikusok nem rendelkeztek saját egyházzal, hanem valamelyik említett egyházba kellett tagolódniuk. A román görög katolikus érseki tartományban uralkodó nacionalista törekvések miatt XIII. Leó pápa megintette a balázsfalvi érseket. A román érseki tartományhoz a századfordulón körülbelül 70 000 magyar görög katolikus hívő tartozott; akiket román papok pasztoráltak. A román főpásztorok nem engedték a magyar liturgikus nyelv használatát, csak

a románokat - ebben természetesen a kánoni szabályokra hivatkozhattak. A magyar parókiákra román papokat küldtek, akik csak románul prédikáltak, s a papi pályára is csak román nemzetiségűeket engedtek be.

A magyar görög katolikusok függetlenségi törekvései hosszú küzdelmek után 1912-ben jártak eredménnyel, amikor is a király előterjesztése nyomán X. Pius pápa 1912. június 8-i *Christifideles graeci* kezdetű bullájával kanonizálta a hajdúdorogi magyar görög katolikus egyházmegye felállítását. A hajdúdorogi püspökséghez 162 parókiát csatoltak, amelyek korábban részint a ruszin püspökségekhez (78), részint a románokhoz tartoztak. Az alapításkor Magyarországon összesen 169 görög katolikus magyar parókia volt 304 322 hívővel. Ezek közül 162 parókia és 215 498 hívó került a hajdúdorogi egyházmegyébe. A hívek közül 183 757 magyar, 26 823 román, 1623 szlovák, 968. ruszin és 2509 egyéb nemzetiségű volt. Ugyanakkor a görög katolikus magyarok 40%-a, vagyis 120 747 lélek továbbra is kívül rekedt a magyar egyházmegyén; mintegy 80 000 a ruszin és 40 000 a román püspökségek joghatósága alatt maradt, a görög katolikusok többsége önálló egyházmegyét nyert. A különválás ellen a román görög katolikus egyház erélyesen tiltakozott, a királyi Románia még a bombamerénylettől sem riadt vissza a hajdúdorogi püspök ellen. (A püspökség székhelye végül is Nyíregyháza lett.) A hajdúdorogi egyházmegyében a rítus nem lehetett a magyar, hanem a Szentszék az ógörögöt írta elő.

5. Román nemzet és nemzeti egyháza

Összegezve tehát 1918-ig a magyarországi görög katolikusok közül a ruszinok két püspöksége - a munkácsi és az eperjesi -, valamint a magyar görög katolikus püspökség, a hajdúdorogi az esztergomi érsekség alá tartozott, az erdélyi román görög katolikus egyház önálló egyházi tartományt alkotott. A Gyulafehérvár-fogarasi érseki tartomány (Balázsfalva) alárendeltségébe tartozott

- a nagyváradai görög katolikus püspökség (Nagyvárad)
- a szamosújvári görög katolikus püspökség (Szamosújvár)
- a lugosi görög katolikus püspökség (Lugos).

A Magyar Szent Korona országaiban 1900-ban a görög katolikus felekezet lélekszáma 1854 143 volt. Ennek a *liturgikus nyelv*használat szerinti megoszlása:

- román szertartású görög katolikus: 1029 336
- ószláv (ruszin) görög katolikus: 316 559
- ószláv (szerb) görög katolikus: 8198
- ebből magyar. 293 973

A kereken mintegy 300 000 magyar anyanyelvű görög katolikus többsége a ruszin egyházakhoz tartozott, kisebb része a románhoz. A görög katolikusok abszolút többsége román nemzetiségű, ennél kevesebb a ruszin, és mintegy hatoda magyar.

A Magyar Királyságon belül (Erdéllyel) a román nemzetiség létszáma 1900-ban 2 799 479 volt. A román görög katolikusok és a román ortodoxok együttesen 2 700 000 főt jelentettek, tehát egyértelmű az átfedés a román nemzetiség, illetve az ortodox és görög katolikus felekezet között. (Mintegy 1/3-ad részben görög katolikus, 2/3-ad részben ortodox a románság.)

A Magyar Királyságon belül a görögkeleti vagy ortodox felekezetűek nemzetiségi megoszlása 1900-ban:

- ortodox összesen: 2 815 713 fő
- ebből román: 1710 336 fő
- szerb: 1045 377 fő

Az ortodoxia tehát két részre tagolódott, némi román többséggel. (A szerbek esetében az átfedés teljes: a szerbek száma 1 (T52180, a szerb ortodoxoké 1045 377 volt.)

Ha az 1910-es népszámlálás adatait Erdélyben nézzük, a görögkeletiek száma 792 864 fő, a görög katolikusoké 749 404, míg a román nemzetiségűeké 1464 211 volt. A felekezeti és nemzeti fedés tehát teljesnek mondható. Az erdélyi görögkeletiek szinte kizárólag románok voltak, míg a görög katolikusok döntő többsége román, kisebb része magyar, illetve ruszin volt. A románoknak pedig a többsége ortodox, kisebbsége görögkeleti vallású volt.

6. Trianon után

A trianoni békeszerződés nyomán beállt impériumváltozás során az egész Gyulafehérvár-fogarasi érseki tartomány Romániához került: az érsekség 669, Lugos 165, Szamosújvár 492 parókiával. A nagyváradi görög katolikus egyházmegye 125 parókiájából is csak 3 maradt Magyarországon. Trianon következtében a hajdúdorogi magyar görög katolikus egyházmegye 75 plébániája is átkerült Romániába, ezeket „visszatagolták a román egyházmegyékbe. Az erdélyi görög katolikus érseki tartomány Romániában is megőrizte önállóságát, nem rendelték a bukaresti katolikus érsekség alá. Az 1929-es román konkordátum nyomán a romániai egyházmegyék szervezetét rendező 1930. június 5-i pápai bulla a Gyulafehérvár-fogarasi érseki tartomány beosztását némileg megváltoztatta. A szamosújvári püspökség székhelyét áttette Kolozsvárra, innen a *Kolozsvár-szamosújvári* püspökség elnevezés; és egy új román görög katolikus püspökséget állított fel, a máramarosi egyházmegyét, amelynek püspöke Nagybányán székelt. (Trianonnal természetesen román ortodox egyház teljes egésze is Romániához került.)

Románia lakossága (1930) 18 millió, ebből a témánk szempontjából fontos:

- római katolikus 1230 000 (6,8%)
- görög katolikus 1397 025 (7,9%)
- görögkeleti 11645 000 (72,6%)

Nagy-Románián belül, Erdélyben azonban egészen másként alakul az említett három felekezet aránya. A trianoni béke által Romániához csatolt volt magyar területek lakosságának felekezeti megoszlása 1926-27-ben:

görögkeleti: 2 086 097

görög katolikus: 1336 000

római katolikus: 972 924

Az ortodox egyháziak és egyes román államférfiak a nemzeti egység szempontjából egyenesen szerencsétlenségnek tartották, hogy a románság egy része az unitus egyházhoz tartozik (amit majd 1945 után fel is számolnak), a római katolikus egyházat pedig kimondottan ellenségesen kezelték, hiszen többsége magyar nemzetiségű volt. Az 1922: évi román alkotmány 22. cikkelye az ortodox és a görög katolikus egyházakat román egyházaknak, ezen belül az ortodoxot „uralkodó egyháznak” minősítette, a görög katolikusoknak pedig elsőbbséget biztosított a többi felekezettel szemben. Ezen nem tudott enyhíteni az 1929-ben a Szentszékkal kötött román konkordátum sem. Az 1928. évi román kultusztörvény az ortodox egyházat ugyancsak „uralkodó” egyháznak mondta. A katolikusokra nézve sérelmes volt, hogy a román görög katolikus felekezetet mint önálló vallást különböztette meg, és a rítusváltást vallásváltoztatásnak minősítette a görög, a latin és az örmény szertartásúak között, holott azok egy vallást, a katolikust alkotják.

A hatalom támogatásával folyó rítusváltozások iránya a latin egyházból az unitus felé mutat; sokszor a kánoni szabályok figyelmen kívül hagyásával történt a rítusváltoztatás. A román nemzeti egység alakítása érdekében a katolikusokat a görög katolikusokhoz, a görög katolikus románokat az ortodoxokhoz igyekeztek áttéríteni. Így a román impérium alatt tovább nőtt az ortodox felekezet százalékos aránya, hiszen a románosítás a nemzeti egyház segítségével történt. Ugyanez fordítva zajlott le az 1940-es impériumváltozás során is; a kényszerből vagy a hatalomhoz való alkalmazkodásból latin szertartásukat vagy akár

katolikus hitüket elhagyók közül rendkívül sokan igyekeztek újból a régi szertartáshoz, illetve hithez visszatérni, immár a magyar államhoz való alkalmazkodás érdekében.

7. A második bécsi döntés egyházszerkezeti következményei

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés értelmében 43 591 km² területen 2 185 546 lakos tért vissza Magyarországhoz. Közülük 1 123 216 (51,4%) magyar, 1 045 102 (42,1%) pedig román nemzetiségű. A visszacsatolt több mint egymillió román közül felekezetiileg körülbelül 450 000 ortodox és 550 000 görög katolikus vallású volt.

Az 1940-es második bécsi döntés nyomán megváltozott államhatárok elsősorban a román görög katolikus egyházszerkezetet érintették érzékenyen. (A nagyváradi és a szatmári latin püspökség visszatért, az erdélyi püspökség nagyobb része Dél-Erdélyben maradt a székhellyel, Gyulafehérvárral együtt. Az erdélyi román ortodox egyháznak is csak hívei kerültek át, a püspöki székhelyek a román állam területén maradtak.) A román görög katolikus metropólia székhelye, Balázsfalva Romániához tartozott továbbra is. A Gyulafehérvár-fogarasi érsekség számos parókiája azonban átkerült Magyarországra. Ezek ideiglenes kormányzását az érsekség a marosvásárhelyi apostoli kormányzói helynökre bízta. A suffragán püspökségei közül a lugosi Romániában maradt, míg a máramarosi (Nagybánya), a Kolozsvár-szamosújvári és a nagyváradi Magyarországhoz került. Az első kettő valamennyi egyházmegyéje, a nagyváradié csak részben. (Ugyanakkor visszakapta parókiáit a hajdúdorogi püspökség is.)

A Kolozsvár-szamosújvári görög katolikus püspök 1917-től Juliu Hossu (Hosszú Gyula, 1885-1970) volt. Hossu püspök volt az erdélyi román görög katolikus püspökök közül az, aki leginkább igyekezett visszailleszkeszteni a magyar egyházba. Neki volt a legnagyobb tekintélye mint rangidősnek, aki ekkor már pápai trónálló is volt. Az erdélyi területek visszacsatolásának törvényi szentesítése után az erdélyi görög katolikus püspökök közül csak Hossu püspök lett a felsőház tagja. (Mert a máramarosi püspökség felállítását a magyar törvényhozás nem kodifikálta, azt a román impérium idején szervezték.) A máramarosi görög katolikus püspök Alexander Rusu (Rusu Sándor) volt, aki néhány alkalommal megjelent a budapesti püspöki konferencián. A nagyváradi görög katolikus püspök Valeriu Traian Frentiu (1922-től) egyetlen alkalommal sem jött Budapestre, és az egyházmegyéjét 1940 között Juliu Hossu Kolozsvár-szamosújvári püspök mint nagyváradi apostoli adminisztrátor kormányozta. A Gyulafehérvár-fogarasi érsekséget ekkor apostoli kormányzó vezette. Az érsekség Magyarországhoz került részének ideiglenes kormányzásával Josif Pop (Papp József) nagyváradi görög katolikus kanonokot bízta meg. Ő mint „marosvásárhelyi apostoli kormányzói helynök” irányította a rész-egyházmegyéjét.

A román görög katolikus püspökök közül először 1940. október 16-án jelent meg Budapesten a magyar katolikus püspöki kar konferenciáján Hosszú Gyula és Rusu Sándor. A visszacsatolástól a front ideérkezéséig 8 püspökkari értekezletet tartottak, az utolsót 1944. március 14-én, amelyen már egyetlen román főpásztor sem jelent meg (nyilván a front közelkerülése miatt). A többi hét konferencia mindegyikén részt vett Hosszú Gyula püspök; Rusu püspök 5 alkalommal, Papp József helynök 4 alkalommal: Papp vikárius először 1942. március 11-én jelent meg Budapesten. Úgy tűnik, hogy hallgatóságos megállapodás szerint Hosszú Gyula püspök „képviselte” az erdélyi román görög katolikus hierarchiát a magyar püspöki kar megbeszélésein.

Irodalom

Berki Feriz: *A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése*. Budapest, 1942.

Csizmádia Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest, 1966.

Erdély története I-III. Szerkesztette: Makkai László-Mócsy András. Budapest, 1986.

- Gergely Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspöki kar konferenciáinak jegyzőkönyveiből 1919-1944.* Budapest, 1984.
- Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* München, 1973.
- Karácsonyi János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig.* Budapest, 1985. (Reprint.)
- Magyarország latin és görög szertartású világi és szerzetes római katolikus papság névtára és az országos hivatalok útmutatója az 1943. évre.* Szerkesztette: Pilinyi Gyula. Budapest, é. n.
- Mosolygó Ferenc: *A keleti egyház Magyarországon.* Miskolc, 1941.
- Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története I-II.* Nyíregyháza, 1990.
- Salacz Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918.* München, 1974.
- Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.* München, 1975.
- Szántó Konrád: *A katolikus egyház története I-II.* Budapest, 1983., 1985.

GERGELY, JENŐ

The Romanian Greek Catholic Church in Transylvania

The so-called historical Hungary (i.e., as it existed prior to World War I) was - both religiously and ethnically - one of the most variegated countries of Europe. The process in which peoples who until then had not been in ruling position came to form political nations was going on within religious or ecclesiastical rather than political framework. This was made possible by the fact that the individual nationalities had been living under the uniting force of their respective national churches. While two-thirds of the Romanian ethnic group in Transylvania belonged to the Greek (Orthodox) Church, one third of the Romanian nationalities was the follower of the Greek Catholic (Uniate) Church. The latter denomination was placing a particular emphasis on the Romanian national identity. After the Trianon Peace Treaty of 1920, all of the Greek Catholic Romanians became Romanian citizens. However, following the so-called Vienna Award II of 1940, the Greek Catholic Church of Northern Transylvania came once more under Hungarian rule. Between 1940 and 1944, the problem of re-integrating those Greek Catholics into the Hungarian Catholic church always remained an unsettled question. This was due to the fact that the Romanian bishops and their priests tended to regard their Church as the most important means of preserving and defending their national identity. This essentially political problem was underlying the issues concerning canonical law and church government debated at the conferences of bishops. The publication of the related documents under the present circumstances contribute to the reorganization of the independent Romanian (Transylvania) Greek Catholic Church, and through this, to helping the human rights and the freedom of religion to come to their fullness.